

# תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

## מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה כא: מלאכת יום טוב (12): גדרי מלאכת כיבוי  
ביום טוב (2)

נכתב בסייעתא דשמיא  
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ  
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

## סוגיה כא: מלאכת יום טוב (12): גדרי מלאכת כיבוי ביום טוב (2)

\* \*

### רקע

סוגייתנו דנה האם מותר לעשן פירות ביום טוב. "בימי חכמי התלמוד היו מעשנין את הפירות וענין העשון הוא שהיו נותנין פירות המתיבשין כגון תאנים ותמרים וערמונים קלופים והדומים להם מפירות שאין בהן קליפה או שהוסרה קליפתם שאחרי יבשותן היו פורסין אותן על גבי מחצלת נקובה נקבים נקבים מונחת על גבי יתדות והיו מניחין בקרקע תחת המחצלת מדורה של גחלים וזורקים עליהם אבק בשמים והיה עשן הבשמים עולה לפירות דרך הנקבים וריחן נקלט בהן ועשון זה יש בו מלאכה אם כבוי אם הבערה שתחלתו מכבה שאבק הבשמים בשעת זריקתו מכבה מקצתן של גחלים ואח"כ מתחזק חומן של גחלים בחומן של בשמים וחוזרות ומתבערות ומבעירות את הבשמים" [מאירי ד"ה בימי חכמי התלמוד].

סוגיה זו חשובה לחמישה נושאים:

א. מלאכת כיבוי.

ב. מלאכת הבערה.

ג. דין "דבר השוה לכל נפש".

ד. האם חייבים למעט במלאכות לצורך אוכל נפש.

ה. הולדת ריח.

בנושאים הראשון, השלישי והרביעי נדון כעת, בנושא השני ובנושא החמישי נדון בסוגיות הבאות.

### מקורות

א. גמ' כב:-כג. "מתני' אף הוא אמר שלשה דברים להקל... אלא אימא כעין קדשים"

ב. רי"ף יב. באלפס, "מתני' אף הוא אמר שלשה דברים... וכן הילכתא"

ר"ן ד"ה איבעיא

ג. רשב"א ד"ה רבא אמר ע"ג גחלת

רמב"ן יב. באלפס, "ושמעתינן נמי דיקא... מידי דהוה אבשרא אגומרי" [קטע זה המשך

הנלמד בסוגיה הקודמת]

רא"ה ד"ה רבא אמר על גבי גחלת [שים לב: הרמב"ן, הרא"ה והמיוחס לשיטה מקובצת מתרצים

את שאלת הרשב"א]

מיוחס לשיטה מקובצת ד"ה מידי דהוה אבישרא אגומרי [שים לב למחלוקת בין הרמב"ן

למיוחס לשיטה מקובצת]

ד. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ד ה"ו

ה. שו"ע סי' תקיא סע' ד ומשנה ברורה [בעיקר: סקכ"ה]

#### רשב"א ד"ה רבאמר ע"ג גחלת

רבאמר ע"ג גחלת נמי מותר מידי דהוה אבשרא אגומרי. כלומר דהוי דבר הצריך לכל נפש כבשרא אגומרי ולפיכך אע"ג דמכבה ומבעיר ומוליד ריחא שרי והיינו טעמא ממש דשמואל דלעיל דשרי דרב ושמואל ודאי בהא הוא דפליגי אם עישון פירות הוי דבר השוה לכל נפש או לא רב סבר אינו שוה לכל נפש ולפיכך כיון דמכבה ומבעיר ומוליד ריחא אסור ושמואל סבר דדבר השוה לכל נפש הוא ושרי. איכא למידק רבא מאי (חזית) [חדית] במאי דקאמר מידי דהוה אבשרא אגומרי הו"ל למימר הלכתא כשמואל אי נמי אפילו ע"ג גחלת שרי דדבר השוה לכל נפש הוא וצ"ע.

#### רא"ה ד"ה רבאמר על גבי גחלת

רבאמר על גבי גחלת נמי מותר מידי דהוה אבישרא אגומרי. פירוש רבא סבר דעישון פירות אכילה ממש חשיבא וכיון שכן מותר, ומשום אולודי ריחא ליכא דלא חשיב טעמא דאולודי ריחא בפירות כדפרישנא לעיל, אי נמי חשיב אולודי כיון דסבר רבא דהיינו צורך אוכל נפש גופיה ודאי שרי שכן כל מלאכה מותרת לכך כלומר לצורך אוכל נפש. ומיהו אכתי איכא אחריתי שהוא מכבה והיא מלאכה שאינו נהנה בגופה והוה ליה כמכבה הבקעת כדי שלא תתעשן הקדרה, אהא מהדרין דשרי מידי דהוה אבישרא אגומרי, פירוש דשאר וואף על גב דמכבה לפי שאף על פי שאינו נהנה מגופה של מלאכה נהנה הוא בשעה שאותה מלאכה נעשת, ומתוך הנאתו נעשית אותה מלאכה של הכיבוי בשעת הנאתו, מה שאין כן בכיבוי בקעת שאין הנאתו בשעת כיבוי כלל אלא אחר כך הוא נהנה בסילוק המלאכה וזה אסור, והיינו דיהבינן טעמא מבישרא אגומרי שהמעשן פירות מותר וואף על פי שמכבה לפי שנהנה בשעת כיבוי כבישרא אגומרי שמתר אף על פי שמכבה לפי שנהנה בשעת הכיבוי עצמו, נמצא שניהן שוין לגמרי.

#### מיוחס שיטה מקובצת ד"ה מידי דהוה אבישרא אגומרי

מידי דהוה אבישרא אגומרי. פירוש אף על פי שמכבה הגחלים. הקשה הרשב"א ז"ל ומאי חדית רבא במאי דקאמר מידי דהוה אבישרא אגומרי הוה ליה למימר הלכתא כשמואל אי נמי על גבי גחלת שרי דדבר השוה לכל נפש הוא. ועלתה לו בקושיא. ומורי נר"ו כתב דאי אמר הלכתא כשמואל הוה אמינא הני מילי על גבי חרס דליכא משום כבוי וואף על פי (שהמבעיר) [שהמבעיר] ומוליד ריחא אפילו הכי בשל חרס עדיף טפי מגחלת של עץ דאיכא משום מכבה ומבעיר ואולודי ריחא. ולפום הכי איצטריך רבא לומר דאפילו בגחלת של עץ שרי והביא ראיה מבשרא אגומרי שאיפשר לו לבשלה בקדרה ולא יכבה האש ואפילו הכי התירו לצלותה אגומרי ממש וואף על פי שמכבה עד כאן. וכיוצא בזה פירש הריטב"א דאי לאו דרבא הוה אמינא דעל גבי גחלים אסור משום דאין כבוי מכשיר האוכל ונמצא הוא כבוי שלא לצורך כיון דאפשר לו בלאו הכין כגון על גבי כלי חרס. ומשום הכי נקט דלא חיישינן להכי כי היכי דלא חיישינן בכבוי בשרא אגומרי שהוא מותר ואפילו איפשר (בשפור) [בשפוד]. ואף על פי שאין הכבוי הוא העושה הצלי כיון דבשעת הכבוי ממש נכשר האוכל [שרי] עד כאן. הרי שנתכוננו שניהם בענין זה ונקבע בו מסמרות.

## הסבר הסוגיה

איבעיא להו מהו לעשן רב ירמיה בר אבא אמר רב אסור ושמואל אמר מותר... רבא אמר על גבי גחלת נמי מותר מידי דהוה אבשרא אגומרי.

[גמ' כב: -כג.]

המשנה [כב:] מביאה מחלוקת רבן גמליאל וחכמים האם מותר לגמר הבית ביום טוב, רבן גמליאל מתיר וחכמים אוסרים. מסביר רב אסי שהם חולקים כשמגמר להריח, רבן גמליאל סובר שכל הנאת הגוף כאוכל נפש ומותר לעשות מלאכה לצורך הנאת הגוף, וחכמים מתירים רק בהנאה השווה לכל נפש. גימור הכלים אינו הנאת הגוף ואסור לכולי עלמא. נחלקו האמוראים האם מותר לעשן הפירות, רב אסור ושמואל מתיר. את מחלוקתם ניתן להבין באחת משלש דרכים:

א. רש"י [ד"ה אסור, ושמואל אמר מותר]: רב סובר שעישון הפירות פינוק יתירא ואינו שווה לכל נפש אלא לאיסטניס, שמואל סובר שעישון הפירות שווה לכל אף לעניים, אלא שאינו מצוי להם. לדעת רש"י דבר שאינו שווה לכל נפש הוא הנאה שאינה מהנה את כולם אלא רק את המפונקים, אבל דבר המהנה את כולם הוא דבר השווה לכל נפש למרות שעניים אינם עושים אותו מפאת עניותם. שמואל סובר שעניים אינם מעשנים את הפירות מפני עניותם, אבל גם הם מעדיפים פירות מעושנים. רב סובר שהנאה זו אינה מענגת אנשים שאינם מפונקים.

ב. הם חולקים האם באוכלים יש דין "דבר השווה לכל נפש", רב סובר שאף באוכלים יש דין "דבר השווה לכל נפש" ומותר לעשות מלאכה רק לצורך אוכלים השווים לכל נפש, ושמואל סובר שאין באוכלים דין "דבר השווה לכל נפש" ומותר לעשות מלאכה אף לצורך אוכלים שאינם שווים לכל נפש.

ג. כולי עלמא מודים שאין באוכלים דין "דבר השווה לכל נפש". רב סובר שכיוון שעישון אינו משפר את טעם הפירות אלא רק מוסיף להם ריח טוב, ריח אינו מוגדר כ"אוכל נפש", ואסור. שמואל סובר שהריח הטוב שבפירות מוסיף להנאת האכילה, ומוגדר כ"אוכל נפש" [כך משמע מהרא"ה ד"ה איבעיא להו מהו לעשן].

מסקנת הסוגיה [כג.]: כרבא האומר: "על גבי גחלת נמי מותר מידי דהוה אבשרא אגומרי". דברי רבא אינם ברורים [הרשב"א (ד"ה רבא אמר על גבי) מקשה קושיה זו, ונשאר בצ"ע]. הדיון בסוגיה האם עישון הפירות מוגדר כדבר השווה לכל נפש, אם עישון הפירות מוגדר כדבר השווה לכל נפש מותר לעשות בשבילו מלאכת כיבוי ומלאכת הבערה, ואם עישון הפירות אינו מוגדר כדבר השווה לכל נפש אסור לעשותו ביום טוב, ומה הוסיף רבא בכך שהשווה את עישון הפירות לבשרא אגומרי, והרי בשרא אגומרי הוא אוכל נפש, וודאי שמוותר לעשות מלאכת הבערה ומלאכת כיבוי כדי לצלות בשרא אגומרי? בדברי הראשונים שלושה תירוצים לשאלה זו:

הרמב"ן [במלחמות יב. באלפס] מוכיח מגמ' זו את שיטת הרי"ף שכיבוי שסופו להבעיר אינו מוגדר ככיבוי. רבא סובר שעישון הפירות אינו מוגדר כאוכל נפש, ומותר לעשן פירות על

גבי גחלת מפני שאינו מכבה, שהרי סוף הגחלים לבעור מחדש. רבא מוכיח את דינו מבשרא אגומרי שאינו מוגדר כאוכל נפש, ומותר לעשותו ביום טוב אף שהנוזלים שבבשר מכבים את הגחלים. לדעת הרמב"ן בשר שנצלה על גבי גחלים אינו משובח יותר מבשר שנצלה בתנור גרוף, ולכן כיבוי הגחלים אינו לצורך אוכל נפש. ההיתר לעשות בשרא אגומרי הוא רק מפני שכיבוי שסופו להבעיר אינו מוגדר כיבוי, ולכן מותר גם לעשן את הפירות.

הסבר הרמב"ן ברור יותר לפי שיטת הרמב"ם. הרמב"ם [עיין לעיל עמ' 105] סובר שכיבוי אסור אף לאוכל נפש, ורבא מוכיח מההיתר לעשות בשרא אגומרי שכיבוי שסופו להבעיר אינו כיבוי.

הרא"ה לשיטתו [עמ' 102] שאסור לכבות כיוון שאינו נהנה מגוף הכיבוי, מפרש שרבא מחדש שמותר לעשן הפירות למרות שמכבה הגחלים. כיבוי בקעת אסור מפני שאינו נהנה מגוף המלאכה ואינו נהנה בשעת המלאכה, אבל בעישון שהנאתו בשעת המלאכה הרי המלאכה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש המותרת ביום טוב.

המיוחס לשיטה מקובצת [ד"ה מידי ההוה] מפרש שרבא מחדש, שמותר לעשן הפירות על גבי גחלים, למרות שניתן לעשנם על גבי חרס ולחסוך מלאכת כיבוי. ראייתו של רבא, כשם שמותר לעשות בשרא אגומרי ואין חיוב לצלות את הבשר על גבי שפוד, כדי לחסוך במלאכת כיבוי הגחלים, כך מותר לעשן על גבי גחלת של עץ.

המיוחס לשיטה מקובצת חולק על הרמב"ן בשאלה האם חייבים למעט במלאכות בעשיית אוכל נפש. השיטה מקובצת סובר שאין חיוב למעט במלאכות. התורה התירה כל מלאכה לצורך אוכל נפש, ומותר לאדם להכין את סעודתו בצורה הנוחה לו, אף שצורה זו מרבה מלאכות. הרמב"ן סובר שמותר לצלות בשרא אגומרי רק מפני שכיבוי שסופו להבעיר אינו מוגדר ככיבוי, משמע שיש חיוב למעט במלאכות, ולהכין את סעודת היום במינימום המלאכות שאינו פוגע בטיב האוכל.

מהסברי הראשונים עולה מחלוקת האם לדעת רבא עישון פירות מוגדר כאוכל נפש. לדעת רש"י, רשב"א, רא"ה ומיוחס לשיטה מקובצת עישון פירות מותר מפני שהוא מוגדר כאוכל נפש, לדעת הרמב"ן עישון פירות אינו מוגדר כאוכל נפש, והוא מותר רק מפני שכיבוי הגחלת אינו מוגדר ככיבוי. לפיכך, לדעת רוב הראשונים מותר להבעיר גחלת כדי לעשן עליה פירות. לדעת הרמב"ן שעישון פירות אינו מוגדר כאוכל נפש, אסור להבעיר כדי לעשן פירות, ורק אם יש לו גחלת דולקת, מותר לו לעשן עליה את הפירות.

הרמב"ם [פ"א הל' ב, ד] פוסק: "כל העושה... מלאכה שאינה לצורך אכילה כגון שבנה או הרס או ארג וכיוצא באלו הרי בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה... ושאר מלאכות [חזן מהוצאה והבערה] כל שיש בו צורך אכילה מותר כגון שחיטה ואפייה ולישה וכיוצא בהן, וכל שאין בהן צורך אכילה אסור כגון כתיבה ואריגה ובנין וכיוצא בהן". הרמב"ם פותח, שהיתר עשיית מלאכה תלוי במגמת המלאכה, כל מלאכה המיועדת לצורך אוכל נפש מותרת, והוא מסיים שכל מלאכה שאין בה צורך מלאכה לוקה מהתורה, זאת אומרת שההיתר תלוי באופי

**המלאכה** ולא במגמתה. לפי הרישא מותר לעשות כל מלאכה לצורך אוכל נפש, ולפי הסיפא רק מלאכות שמוגדרות כמלאכות אוכל נפש מותרות ביום טוב. המגיד משנה [ה"ד] מכריע כסיפא: "אבל שאר מלאכות שאינן לצורך אכילה כגון הכתיבה וההריסה והאריגה והבנין **אפילו עשאן לאכילה לוקה**".

ראינו שהרמב"ם אוסר מלאכת כיבוי אף לצורך אוכל נפש. לדעת המגיד משנה מלאכת כיבוי אינה מלאכה ייחודית, אלא היא דומה לכתיבה, אריגה ובניה, שהן מלאכות שאינן מוגדרות כמלאכות אוכל נפש, ואסור לעשותן אפילו לצורך אוכל נפש.

ניתן לחלוק על המגיד משנה, ולסבור שמלאכת כיבוי היא מלאכה ייחודית. בנייה וכתיבה הן מלאכות יצירתיות, ומותר לעשות כל מלאכה לצורך אוכל נפש. כיבוי אינו מלאכה יצירתית, ואינו יכול לייצר אוכל נפש, אלא רק לסלק היזק. התורה התירה מלאכות היוצרות אוכל נפש, ולא התירה מלאכות המסלקות היזק מהאוכל [אפילו במיתוק החרדל בגחלת, הכיבוי אינו ממתק את החרדל, אלא חוס הגחלת ממתקו, והכיבוי נדרש כדי שהחרדל לא ישרף באש]. הראשונים המתירים כיבוי לצורך אוכל נפש חייבים לחלוק על המגיד משנה ולהתיר כל מלאכה, אפילו כתיבה, בנייה ודומיהן, לצורך אוכל נפש.

## סיכום

בסוגייתנו התבארו שלושה נושאים בגדרי מלאכות אוכל נפש:

א. הגדרת דבר השווה לכל נפש. לרוב הראשונים עישון הפירות מותר ביום טוב. ניתן להבין שבאוכלים אין חילוק בין דבר השווה לכל נפש לבין דבר שאינו שווה לכל נפש, וניתן להבין שעישון הפירות משפר טעם הפירות, והוא ראוי לכולם לא רק למפונקים. הרמב"ן סובר שעישון הפירות אינו דבר השווה לכל נפש, והיתרו רק מפני שכיבוי סופו להבעיר אינו מוגדר ככיבוי, כנראה מפני שהעישון מוסיף ריח ואינו מוסיף טעם, והריח אינו שווה לכל נפש.

ב. ריבוי מלאכות שאינן הכרחיות ביום טוב. הרמב"ן סובר שחייבים למעט במלאכות, ומותר לעשות רק מלאכות המשפרות טיב האוכלים. לדעת המיוחס לשיטה מקובצת מותר לעשות כל מלאכה לצורך אוכל נפש, ואין חיוב למעט במלאכות.

ג. מלאכת כיבוי. לראשונים שלוש דעות בדין כיבוי ביום טוב:

1. רוב הראשונים סוברים שמותר לעשות מלאכת כיבוי לצורך אוכל נפש, ולכן מותר לכבות בקעת כדי שלא ישרף התבשיל.

2. הרא"ה סובר שסילוק היזק אסור, ולכן אסור לכבות הבקעת כדי שלא ישרף התבשיל. מותר רק כשהכיבוי תורם לאוכל נפש, כגון מיתוק חרדל בגחלת של עץ [הגמ' אוסרת רק מפני שאפשר מערב יום טוב], או שההנאה בשעת הכיבוי, כגון בשרא אגומרי ועישון הפירות.

3. הרמב"ם סובר שכל כיבוי אסור ביום טוב. המגיד משנה מבין שכיבוי זהה לבניה וכתיבה, שאינן מלאכות אוכל נפש, ואסורות אף לצורך אוכל נפש. ניתן להבין שכיבוי מלאכה ייחודית, מפני שאינה יוצרת אוכל נפש, אלא רק מונעת היזק מהאוכל.

הרא"ש [סי' יט] בסוגיית כיבוי הבקעת כדי שלא תתעשן הקדרה פוסק: "והאי דאסור לכבות כדי שלא תתעשן הקדירה היינו באפשר להצילה מעישון בלא כיבוי כגון שיסירנה מאש זה לבשלה על אש אחר. ואם אין לו אש וצריך לבשל קדירתו באש זה ואם לא יכבה תתעשן הקדירה מותר לכבות לצורך אוכל נפש כמו שמותר לבשל ולאפות". הרא"ש אוסר לכבות בקעת כדי שלא תתעשן הקדרה רק כשיש לו אש אחרת לבשל עליה, אבל אם אין לו אש אחרת וחייב לבשל בבקעת המעשנת את הקדרה, מותר לו לכבות לצורך אוכל נפש. דברי הרא"ש "אין לו אש" יכולים להתפרש בשתי דרכים:

א. אין לו אש דלוקה. כשיש אש דלוקה, אסור לכבות את הבקעת כיוון שיכול לבשל על האש הדלוקה. כשאין לו אש דלוקה, מותר לכבות מפני שאין הבדל בין כיבוי הבקעת המעשנת את הקדרה לבין הדלקה אש חדשה.

ב. אין לו יכולת להדליק אש. כיוון שאין יכולת להדליק אש אחרת, הוא חייב לכבות את הבקעת כדי שיוכל לבשל ביום טוב, אבל אם יש לו יכולת להדליק אש אחרת, עדיף לעשות מלאכת הבערה ממלאכת כיבוי.

לפי הדרך הראשונה מלאכת כיבוי זהה למלאכת הבערה. לפי הדרך השנייה מלאכת כיבוי שונה ממלאכת הבערה, מפני שמלאכת הבערה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש, ולכן עדיף לעשות מלאכת הבערה מלעשות מלאכת כיבוי.

## הלכה

השו"ע [סי' תקיא סע' ד] פוסק שאסור לעשות מוגמר ביום טוב, אבל מותר לעשן את הפירות אפילו על גחלת של עץ. המשנה ברורה [סקכ"ה] מביא שהרמב"ן אוסר הבערת גחלים לצורך עישון הפירות, ומותר לעשן את הפירות רק על גבי גחלת שהודלקה לצורך אוכל נפש.

הרמ"א [סי' תקיד סע' א] פוסק כרא"ש שאסור לכבות הבקעת כדי שלא תתעשן הקדרה "דוקא אם אפשר להציל הקדירה בלא כיבוי אבל אם אי אפשר להציל או לבשל הקדירה בענין אחר רק שיכבה, מותר לכבות". מסביר המגן אברהם [סק"ב] שאפשר להציל הקדרה כגון ש"יכול לעשות אש במקום אחר". המגן אברהם אינו אומר "שיש לו אש במקום אחר" אלא "שיכול לעשות אש", זאת אומרת שלדעתו עדיף להדליק אש חדשה מלכבות אש קיימת.

האגרות משה [אור"ח ח"א סי' קטו] אינו מקבל דין זה ולדעתו אין הבדל בין מלאכת כיבוי לבין מלאכת הבערה, ואולי להיפך, שמלאכת כיבוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואסורה לרוב הראשונים רק מדרבנן [כך פוסק גם הגר"ע יוסף (יבי"א ח"א סי' לא). עיין באג"מ (אור"ח ח"ד סי' קג) הדן בדברי המג"א].

לפיכך, המבשל מרק ביום טוב ומדליק אש גדולה להרתחתו, ואחר כך צריך אש נמוכה לבישולו, לפי פשוטות לשון המגן אברהם, מותר לו להנמיך את האש רק כשאין לו אפשרות להדליק אש אחרת. לפי האגרות משה ויביע אומר מותר לו, כשאין לו אש דלוקה, להנמיך את האש.